

V. Velmar – Janković.

Pogled s Kalemegdana.

Od trinaestog i četrnaestog veka već je među Srbima, u Srbima konačno pobedilo hrišćanstvo. Kad ih je napustio i mrtvi car i poslednji despot pao, ostao je blizak srpskim seljacima hrišćanski bog i bivao im sve bliži što se patnja više produbljivala; hrišćanski bog sa svojim tajnama jedinjenja s čovekom, sa svojom svépobednom silom vaskrsenja. Taj "bog s njim" sprečavao je da se oseti potpuno izgubljen i prepušten samom sebi čovek od koga se večito nešto otimalo, i kao čoveka i kao seljaka, preko čijih zemljišta i ognjišta su se svaki čas bile i harale vojske, preko čijeg obraza je svaki čas šibao bič sramote i robovanja, čovek od koga je car (čak i turski) bio daleko i onda kada ga je štitio. Taj bog je bio s njim i kad su crkve popaljene, živ je bio u njemu u zbegu gde nije bilo ljudskog društva, u šumi i planini; a isto tako živ u porodici-zadruzi, u plemenu, u knežini gde se isto tako živelo bez sigurnosti, u velikim naporima, preko snage, u trpljenju. Nauka velikog propovednika života kroz smrt bila je prisutna tamo gde se toliko živelo na ivicama ovozemaljskog i gde je svaki dan donosio ovo ili ono teško "ili-ili"; kad bi hajduci izginuli, kad bi bune i ustanci propadali, kad bi i poslednji pedalj zemlje nestao ispod noge narodu; na seobama, u bekstvu, u večitom izbeglištvu od tri stoleća, i u večitom nenapuštanju srpske zemlje, vraćanju na nju. Uvek kad se Srbin vraćao na sebe, kad je – i koliko puta! – iz sebe sama, jer drugi mu malo davahu, a večito uzimahu – morao da iskopa poslednje pouzdanje u pravcu koja će jednom doći, bio je s njim hriđtanski bog koji ga nije ostavio otkad je vera otaca postala aktivna sadržina njegove duše.